

ЛАБЕНКО О. А.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ГЕНЕЗА МІЖМОВНОЇ ОМОНІМІЇ У НЕСПОРІДНЕНИХ МОВАХ (на матеріалі французької та української мов)

Стаття присвячена аналізу причин виникнення міжмовної омонімії у французькій та українській мовах. Проаналізовано та описано джерела виникнення абсолютних та відносних міжмовних французько-українських омонімів.

Ключові слова: міжмовні омоніми, абсолютні міжмовні омоніми, відносні міжмовні омоніми, семантична структура слів.

Статья посвящена анализу причин возникновения межъязыковой омонимии во французском и украинском языках. Проанализированы и описаны источники возникновения абсолютных и относительных межъязыковых французо-украинских омонимов.

Ключевые слова: межъязыковые омонимы, абсолютные межъязыковые омонимы, относительные межъязыковые омонимы, семантическая структура слов.

The article is devoted to the analysis of the reasons of apparition of French-Ukrainian interlingual homonymy. The sources of apparition of absolute and relative interlingual homonyms are described and analysed.

Key words: interlingual homonyms, absolute interlingual homonyms, relative interlingual homonyms, semantic structure of the words.

У сучасній лінгвістиці явище міжмовної омонімії досліджується переважно у споріднених мовах та зовсім мало уваги дослідників приділяється міжмовній омонімії у неспоріднених мовах. Дослідження явища міжмовної омонімії у мовах, що не мають спільного походження, можуть дати цікаві результати щодо контактів двох мов та результатів цих контактів.

Мета дослідження – проаналізувати та описати шляхи розвитку міжмовної омонімії у неспоріднених мовах на матеріалі французької та української мов.

Міжмовні омоніми визначаються як семантично нееквівалентні повнозначні та неповнозначні слова, які мають у двох чи більше споріднених або неспоріднених мовах інтерферентно схожі фонетичні та/або графічні форми за умови варіативності в межах аналогічних фонем та національного графічного представлення. Щодо плану вираження, то варіативність фонетичних та/або графічних форм лексичних одиниць, що зіставляються, повинна зводитись до регулярних фонемних, графічних, звукових та структурно-морфологічних відповідностей у контактуючих мовах. Розбіжності в

семантиці міжмовних омонімів можуть варіюватися від незначних стилістичних відтінків до навіть антонімічних семантичних розбіжностей.

Порівняльний аналіз лексичного складу французької та української мов [1; 2; 3] дозволив виявити 110 пар міжмовних омонімів. Всі сформовані нами пари міжмовних омонімів розмежовуються на *абсолютні міжмовні омоніми та відносні міжмовні омоніми*.

До *абсолютних міжмовних омонімів* відносимо одиниці мовних систем порівнюваних мов, що збігаються за формою вираження при можливих розбіжностях в межах регулярних міжмовних фонетико-графічних відповідностей, але цілковито відрізняються у плані змісту. *Відносні міжмовні омоніми* визначаємо як одиниці мовних систем порівнюваних мов, що збігаються у плані вираження при можливих розбіжностях в межах регулярних міжмовних фонетико-графічних відповідностей, у семантичній структурі яких можуть бути виявлені збіги деяких значень.

Аналіз шляхів виникнення французько-українських міжмовних омонімів показав, що абсолютна міжмовна омонімія досить часто виникає у результаті запозичень з французької мови, у такому випадку слова, що запозичуються зберігають тотожну з французьким етимологом фонетичну форму, але в українській мові семантичний розвиток слова призводить до виникнення іншого значення. Так, наприклад: українське слово *гастроном* утворилось від французького *gastronome*, ці слова характеризуються тотожністю у плані вираження та повною семантичною нееквівалентністю у плані змісту, оскільки в українській мові *гастроном* це “загальна назва крамниці”, а у французькій – *gastronome* “гурман, той, хто любить смачно поїсти”. Інший цікавий приклад, слово *фужер* теж запозичене з французької мови (*fougère*) та позначає “великий келих на високій ніжці”, а у французькій мові *fougère* – “папороть”. Розглянемо інші приклади міжмовних омонімів, що утворились у результаті запозичення з французької мови. В українській мові слово *конферансьє* походить від французького слова *conférencier* – “естрадний артист, який оголошує номери концертної програми, веде цю програму”, а у французькій мові *conférencier* це “доповідач, лектор”. Українське слово *бокал*, що походить від французького слова *bocal*, має таку ж саму фонетичну форму, але в українській мові розвинулось інше значення – “келих; скляна або

кришталева посудина для вина”, тоді як у французькій мові *bocal* це “скляна банка”.

Слова, що запозичуються з французької мови, досить часто спричиняють виникнення міжмовної омонімії, оскільки вони зберігають тотожну фонетичну форму зі словом від якого походять, але у процесі розвитку семантичної структури набувають зовсім іншого значення. На синхронному зрізі такі слова мають різні семантичні структури.

Міжмовна французька-українська абсолютна омонімія може виникати також у результаті випадкового збігу фонетичних форм слів, наприклад французьке слово *arcane* – “таємниця, секрет” та українське *аркан* 1. “гуцульський чоловічий танець”; 2. “довгий мотузок із зашморгом на кінці”. Такі слова походять з різних етимонів, але їх форми співпали у результаті фонетичного розвитку слів. Так, наприклад французьке слово *serf* 1) “кріпосний” 2) “рабський”, що походить з латинського *servus* чи *serre* 1) “кіготь” 2) “оранжерея”, від дієслова *serrer*, та в українській мові *сер* “шанобливе звертання до чоловіка в англійських країнах” 2) “титул баронета у Великобританії”. Чи інший приклад: слово *piton* у французькій мові походить від романської основи *pitt* – 1) “гак, крючок” 2) смичок, а в українській – *пітон* “неотруйна змія родини удавових” походить з грецького слова *Python*.

Виникнення деяких міжмовних омонімів спричиняється різним семантичним розвитком у двох мовах значень слів, що походять з одного етимона, наприклад французьке слово *automate* “робот, машина” та українське *автомат* – “ручна автоматична зброя” мають спільне походження з третього джерела, а саме з грецького слова *automatos*, але у процесі семантичного розвитку слів розвинулись різні значення. Розглянемо інший приклад пари міжмовних омонімів, що мають спільне походження: *caméra* у французькій мові це “пристрій для фото чи відеозйомки”, а в українській мові *камера* – “приміщення спеціального призначення”. Ці слова походять від латинського слова *camera* “склепіння”, але в різних мовах під впливом різних семантичних процесів ці слова набули зовсім різних значень.

Таким чином, серед основних чинників, що спричиняють виникнення міжмовної абсолютної омонімії між французькою та українською мовами, нами були виділені наступні:

- випадковий збіг фонетичних форм слів;
- запозичення з французької мови;

- різний семантичний розвиток значень слів, що походять з одного етимона.

На відміну від абсолютних міжмовних омонімів, що характеризуються різними семантичними структурами та мають досить різні сфери функціонування, у семантичній структурі відносних омонімів виявляються збіги деяких значень. Проведене дослідження засвідчило, що відносна омонімія між французькою та українською мовами виникає лише у результаті запозичення. У цій групі нами було виділено декілька джерел виникнення міжмовної омонімії:

- запозичення з французької мови;
- запозичення зі спільного джерела.

При запозиченні з французької мови, пари відносних міжмовних омонімів формуються у випадках, коли зберігається не лише форма, а і одне чи декілька значень слова. Наприклад, в українській мові слово *плафон* походить від французького слова *plafond* та позначає: 1) “стеля, або частина її, прикрашена живописом або рельєфом” 2) “частина світильника”, а у французькій мові слово *plafond* функціонує в таких значеннях: 1) “стеля” 2) “межа, найвища точка” 3) *жив.* “плафон”. Таким чином, у результаті запозичення слова з французької мови була збережена не тільки фонетична форма, а і одне зі значень слова, а саме “стеля, або частина її, прикрашена живописом”, але в інших значеннях слова є міжмовними омонімами, у такому випадку можна стверджувати, що міжмовна омонімія є відносною.

Аналіз семантичних структур відносних французько-українських омонімів, що утворилися у результаті запозичення з французької показав, що у переважній більшості пар таких міжмовних омонімів можна виявити лише одне семантично еквівалентне значення. Наприклад, омонімічна пара *réserve* I. 1) “запас, резерв” 2) “склад, запасник музею” 3) “заповідник” II. “стриманість” та *резерв*, що походить від цього французького слова, 1) “запас чого-небудь” 2) “ресурси” 3) “військові формування” мають лише одне семантично еквівалентне значення, а саме значення “резерв”. В інших значеннях ці слова формують пару міжмовних омонімів.

Існує лише одна пара відносних міжмовних омонімів у семантичній структурі якої було виділено декілька спільних значень: *balance* – *баланс*. Слово *balance* у французькій мові означає: 1) “прилад для зважування, вага” 2) “рівновага” 3) *бух.* “баланс”. В українській

мові слово *баланс*, запозичене з цього французького слова, використовується у значеннях: 1) “*цирк.* мистецтво утримувати рівновагу тіла, або предметів під час яких-небудь вправ, трюків” 2) “рівновага” 3) “*бух.* порівняльний підсумок прибутків і видатків”. Таким чином, у семантичній структурі слів виявляються два спільні значення: “рівновага” та “*бух.* порівняльний підсумок прибутків і видатків”, але в основних значеннях ці слова є міжмовними омонімами.

Відносні міжмовні омоніми, що виникли у результаті запозичення зі спільного джерела, характеризуються спільною етимологією та мають тотожні фонетичні форми, але у процесі семантичного розвитку слів розвинулися різні, хоча і семантично еквівалентні значення. Наприклад слова, що формують пару міжмовних омонімів *articulation* (лат. *articulatio*) у французькій мові 1) “суглоб, зчленування”; 2) “*тех.* шарнір, коліно”; 3) “з’єднання”; 4) “артикуляція” та в українській мові *артикуляція* (лат. *articulatio*) “робота мовних органів”. У даному випадку збігається лише одне зі значень, а саме “робота мовних органів” в інших значеннях ці слова є міжмовними омонімами.

Отже, проведений аналіз засвідчив, що французько-українські міжмовні омоніми виникають у результаті випадкового збігу фонетичних форм слів, семантичного розвитку значень слів, що походять з одного етимона, або у результаті запозичень з французької мови. Більшість пар міжмовних омонімів виникають у результаті запозичення українською мовою слів з французької мови. Причому це є продуктивний спосіб виникнення як абсолютної так і відносної міжмовної омонімії.

Таким чином, виникнення міжмовної омонімії спричиняється тими самими чинниками, що і виникнення внутрішньомовної омонімії. Серед основних причин виникнення цього явища можна виділити наступні: конвергенцію плану вираження у результаті випадкових збігів фонетичної форми слів у двох мовах та дивергенцію плану змісту у результаті семантичного розвитку значень слів, що настільки віддалились, що не мають нічого спільного на синхронному зрізі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Куньч З. Універсальний словник української мови / Зоряна Куньч. – Тернопіль : Навчальна книга–Богдан, 2005. – 847 с.
2. Французско-русский словарь / [Гак В. Г., Триомф Ж., Соколова Г. Г. и др.]. – М., 1991. – 1055 с.
3. *Le nouveau petit Robert* / J. Rey-Debove, A. Rey. – P. : Le Robert, 2010. – 2837 с.